

Ա. Ռ.
ՅԱՐԳՈՅԱՊԱՏԻ ԶԱՅՐ ՂԵՒՈՆԳ՝ Վ. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
(Ա. Լ. Ի Շ Ա Ն.)

O mon poète! toi, toi le front le plus fier
Sur qui jamais la muse ait posé son éclair
Front qui consumerait toute palme éphémère
Tonnant comme Isaïe et chantant comme Homère.
Soumet

Յորժամ ի գլուխ հրադէզ լերին ամպամած,
Պատեալ ի լոյս յուղից ծըլոյ թանձրամած,
Ամենակալն Աստուած յորոտ կայծականց,
Անմահական օրէնքս տայր իւր ազանց.
Տեսանողաց անդ մեծն հարեալ ի զահանդ
Ըզպատուիրանսն ի բոց դրոշմէր շանթեռանդն.
Եւ զՍուրբ տախտակս առբերելով ի վայրէջ,
Լի Աստուծով յափշտակեալ հուր յանշէջ,
Առ համօրէն անդր արձակէր Հրէաստան,
Զպատուէրս առեալս ի հրաբորբոք գագաթան:
Այսպէս Ղեւոնդ զգեցեալ պըսակ ի փառաց,
Զամբաւութիւն ահեղ հատեալ ի մի սլաց.
Յնցեալ հետոց զփոշին, խնդրես վեհ կայանս,
Վայրըս հրալից, Աստուածութեան պատուան,
[դանս.
Եւ ոչ միայն այլ յաղամանդ մինչ դըղեակ,
Համարձակիս հորդել ուղի քեզ արձակ.
Ուստ՝ ընկալեալ ըզբոցեղէն քո պատգամս,
Առ հիացեալն աշխարհ դու գաս պատմել զայնս.
Յեռոտանի ունելով ծեր ըզՄասիս,
Եւ ի տաճար զաստղահանդերձ դու գերկինս,
Ի քնար ըզձայնս առ հասարակ բընութեան
Եւ ի մատեան զիւր արարածս հրաշագան.
Անդ տիրեաց քեզ աստուածեղէն Սուրբ Հոգի,
Եւ քեզ պատմեաց ըզգաղտնիս միւս ինչ երկրի.
Անդ ի տեսեան տեսեր անշուշտ զՏէր էից,
Զոր նըկարես մեզ այնքան վեհ հրաշալից.
Անդ անշուշտ եմ, զՍերովբէից զգեղգեղմունս
Եւ Զըւարթնոց դու լըսեցեր զօրհնութիւնս:
Յորոց ձեղունք հընչեն երկնից պաղպաղունք...
Տեսիլք վըսեմ, հոգիահրաշ ամբողջութիւնք...
Սոքա հեղին ի տաղսդ այնքան Քերթութիւն,
Այնքան եռանդն ընդ այնքան Սէր վեհագոյն.
Սոքա ետուն քեզ զայն գոհարըս փայլուն
Զայն մարգարիտս և զայն յակինթոս երկնագոյն.
Յորոց պըսակ ընդելուզեալ կապեցեր

ի գլուխ փափուկ Հայ Մուսայից երգասէր:
Բայց առ իմէ՞ այդ տխրանուագ երգք յանկարծ
Առ ի՞նչ մըրմունջք այդ յորդորիչք արտասուաց,
Զինչ այդ անշուք աւերակաց դէպք թագուն...
Ա՛հ սրտառուչ Երեմիա մեր դարուն
Դու զաշխարհիկ Հայոց ողբաս փառագուրկ
Վայրընկեցիկ և ըզմեր թագ վաղանցուկ,
Դու զՀայաստան յարուցանես ի շիրմէն,
Ի յորդորել զմեր արտասուս համօրէն.
Ա՛յ Հրազդան չեմ մոռացեալ ես ըզքեզ,
Քաղցրակարկաշ սիրուն ալիքդ ինձ բեհեզ,
Աղամանդեայ և զքեզ սիւնակ ես յիշեմ
Ի վեհագին շէշտեալ մահուան ի վիմէն.
Գարունք Հայոց զիս հրապուրէք ի ձեր շունչ,
Ա՛ք իմ զմայլին հովտաց ծաղկանցըդ ի փունջ.
Աստ յարտասուս երթամ ըզհետ դագաղաց
Որ կրեն ըզմեծն ի պարս անմահ դիւցազանց.
Անդ ի Մասիս ընդ հովանեօք սաղարթուն
Նահապետիս իմ հուպ նընջեմ քաղցր ի քուն.
Աստ Ողիւմպեայ ելանեմ բարձր ի կատար
Եւ ի կաճառ դից ես ըմպեմ ըզնեկտար.
Անդ մահացուաց զՄայրն ի յերկինս յուղարկեմ,
Թէեւ տենչամ ո՛հ ըզմընալ իւր աստէն.
Մերթ ի բարձու դարեւանդին առեալ կայս
Անգրաւական դիտեմ եգերս ու ափափայս.
Լայն ամայիս, ամպս ի կամար տխրագէմ
Սեաւ փոթորիկս և հուր շանթիս բոցաճեմ:
Մերթ առ ափամբ հեզ առուակին առեալ նիստ,
Դիւր զըտանեմ տըխուր սրտիս և հանգիստ.
Ալիքն հոսին ջինջ ի բիրեղ շուրջ ի ծիր,
Եւ մանրացող սրտիկ դալար անդր ի դիր.
Մերթ տեսանեմ ահեղամուռնչ հեղեղատ,
Որ զայրագին ճեմի ալեօք պատ ի պատ.
Մերթ ի ծածուկ խոնարհ առու հեզասահ
Ծաղկեալ ափամբ լըսիկ հորդէ իւր ըզաահ.
Մերթ դիւցազանց հարեալ ըզփող մարտագոռ,

Զվարդան ի խազմ հըրաւիրես ահաւոր.
Մերթ գեղջկային առեալ սրինգ հեշտալուր,
Հովուացն Հայոց երգես զկենցաղ անմըրուր.
Տաս դրուատիս առ ամօթլեամ վարդենի
Շուշանն ի քո գովեստ կարմիր շառագնի:
Յայնժամ գունակ նիւթոյն զոր դու ընտրեցեր
Տաղք քո բղխին ինքնայորդոր անվեհեր,
Տաղք քո ծաղկունք են զարնայնի գեղափթիթ,
Յօղատարափ այգուն ի շաղ մարգարիտ.
Հեզամըմունջ զոյգ սիրելեաց են խոստմունք,
Եւ հառաչանք նոցա ջերին ու անուշունք.
Գեղգեղք, յիշե՛ս, են սիրակաթ սոխակին,
Որ տեսանէ զվարդան ի վարդ կարմրեփին.
Այն յանկուցիչ են բիր շըշուկք մեղմասաց
Որ տան հրապուրս Արեւելեան գիշերաց.
Եւ լուսոյ գունաք մանրիկ աստղունք շողողուն.
Բուրմունք վարդից են, շուշանաց թերթք ի ձիւն,
Քաղցրիկ երազք անձկակարօտ սիրելուն.
Այն կիսակազմ մանունք ժպիտք են թել թել,
Յորոց վառին շրթունք մանկան ի նընջել.
Եւ այն ամէն խօսք անանուն բայց հեշտին
Զոր մըրմընջէ մայրն առնիթեր որրանին:
Ո՛հ ես սիրեմ, սիրեմ ըզքեզ, Նահապետ,
Հայ Մուսայից կացեալ ի գլուխ պարագետ.
Ըզքեզ սիրեմ ըսքանչեւեաց ըստեղծիչ,
Աւագ Մասեաց և Անմահին դու երգիչ.
Սիրեմ ըզքո տաղս անուշակ սիրալի,
Որպէս մանուկ զփափկիկ օրօրս մայրենի,
Կամ զերթ ի վիշտս արտասուաթոր հէք եղբայր,
Քեռն անձկալուոյ սիրէ սփոփիչ ըզբարբառ,
Ես ի վաղուց մինչդեռ մանուկ բազմաբաղձ,
Ըզհրաշալի տաղսդ առնէի դարձադարձ, [ցեալ՝
Ընդ քո հանճար, ընդ խանդս, ընդ սիրտ սխրա-
Ծածուկ ի քոյդ մըտերմութիւն եմ եկեալ.
Ըզքեզ սիրեմ և դու բընաւ չես գիտակ.
Դեռ անծանօթ եմ քեզ պահպան իմ հրեշտակ.
Դեռ չըզգիտես թ՛ինձ ուղեցոյց էիր դեակ,
Կենաց ի ծով հիգիս օտար բազմավտանգ.
Քանիցս անգամ դու սրբեցեր զաչկունս իմ,
Զաչկունս որ ոչ յաւնձրն սրբեղ առնուիլն,
Քանիցս անգամ սիրտ իմ տըտում վշտամբեր
Յալիս տաղիցդ եզիտ զանդորր զոր խուզէր.
Դիւրաթարշաժ ծաղիկ կոխեալ առաթուր,
Տաղիւք յերանգ փայլ պըճնէի գեղաթոյր,
Ըզքո երկնաւ աստղ անծանօթ և անլոյս,
Ի ձայն քոյին շողջողէի ես անոյշ.
Հողմակոծեալ տերեւ տժգոյն անդալար,
Շըշընջէի ի քո միայն հեշտ բարբառ:
Եւ յորքանիս եղեր դու ինձ վեհ մարդիչ,
Եւ յորքանիս եղեր դու ինձ վեհ մարդիչ,

Ի տաղսդ ուսայ գոլ Գեղեցկին ես սիրիչ.
Յերգըս քոյին ուսայ սիրել ըզհանճար,
Ուերկըրպագել փառաց ոյր եմ սիրահար:
Ա՛հ սիրեցի և ցարդ սիրեմ ես ըզփառս,
Դեռ յորքանի, ու երազէի վեհ անուանս.
Սիրտ իմ ջնեռոյր ի լուր վիպացն այն սիրուն
Զոր մեզ պատմէր մայր մեր տընեալ զցայգն ի
[բուն.
Երբ շուրջ ըզհուրբ առնուաք կայս մեք բոլոր,
Մինչ բըթայոյզ շընջէր հիւսիս ահաւոր.
Ի մանկական միշտ յիմ երազս անըրջոց
Որ լընուին զանուշակ քուն խանձարոց,
Ինձ առաջի գային այն վեհ դիւցազունք,
Որք յաղթական ելին յաւատեղքը փայտեղք.
Զբարձրանըկատ միշտ հայէի զայն մարդիկ,
Վսեմ ի գլուխ, լայն ի ճակատ փառացիք.
Որք ի յերկրի, բայց զերկնայնովք միշտ գային,
Արհամարհեալ զըստուերանիստ դիւր ստորին.
Որք միտս յիւրեանց նոր նոր աշխարհըս կրէին.
Հրաշակերտիւք պըճնեալ բերրի գլուխք նոցին:
Ակըն տայի Հոմերոսաց այն ներհուն,
Իլիականս որք մեզ թողին ի մահուն.
Յետ շրջելոյ նդ քաղաքս այնքան կենդանեաւ
Ի պաճարել զպարէն առուրն հեշտեաւ.
Ակըն տայի Ռաֆայէլաց այն վըսեմ,
Վըսեմութեան որք իսկ աւաղ զոհք եղին.
Յերեսնամեայ տիս հասակին լեալք անմահ
Ապագայից հորդեալ իւրեանց հեշտ ըզաահ.
Ո՛հ ի խորհուրդս ես այս գունակ ցնորէի,
Երբ ըզմակոյկ իմ կոհակաց մատնեցի.
Յանձնապատան դիմագրաւեալ խոր ի ծով,
Զճանապարհայն քեզ հանդիպել յուսալով.
Անգիտացեալ, պանդոյր, թէ չէ մարթ հանուր
Նոր Քոլոմպոսք աշխարհս գտանել նորացոյց.
Դեռ եգերաց հուպ ու անկանիմ յուսահատ,
Ինձ արհաւիրս բերէ ահեղ խորխորատ.
Ահաբեկեալ սարսուռ յերակ սրտաթունդ,
Զուր շուրջ ի ծիր պարադիտեմ ի յանդունդ.
Ո՛հ աննըմար առագաստիդ թռչարան,
Կայմք բարեկամ նաւուդ ոչ զան յերեւան.
Ոչ մի բարբառ, մըտերմական ոչ մի ձայն,
Սեաւ ամպրոպաց եւթ որոտ փայլական,
Զինչ է առնել ինձ որ հագիւ թեւաբոյս,
Ալեաց ետու զբոյնս անպիտան ծաղկահիւս.
Ինձ որ ելեալ հագիւ մանուկ յորրանէ,
Եւ վարեցայ ի հայրենի ծովափնէ,
Բարեաւ մընայք քաղցրիկ եգերք հայրենի,
Զըքնաղ առուք պատանութեան սիրելի.
Անդարձ սլանայք զերթ հովանի դուք յինչն,
Դառնամ ընդ կրունկ, ուհառ ոչինչ նըմարեմ.

Թըշուառ կենաց իմ սին ծաղիկ թարշամի,
 Փոքր միւս եւս ու՛ ընդ հուպ անկցէ ի հիւսսի.
 Հանիճաբոյս զի՛նչ առնիցէ հէք քընար,
 Երբ վսեմական լըռեն քերթողք անբարբառ,
 Անգոր ճընճղուկ զի՛նչ կարիցէ յիւր սըռիչ,
 Երբ լուռ դիտեն ծընունդք երգոց բարձրաթուիչ..
 Ո՛հ վարանաց տըխուր յաւուրս այոսսիկ,
 Զի՛նչ է առնել, թէ դուք քերթողք կայք լըռիկ.
 Յաւուրս յոր ամպք այնքան մըթինք են ըզմեօք,
 Յոր արփենոյն ոչ զերդ յառաջ ծագին շողք.
 Յոր կենցաղոյս ամէն ուղիք խաբեբայք,
 Վա՛խք գահավէժք, դարանակալ պողոտայք,
 Յոր սուրբ հաւատք, կրօնք և յոյս և համայնք,
 Ի մոլթ երկրաւ կան թաթաւեալ աննըշանք.
 Յոր ի ճակատ հանուրց քրտունք կապուտակ,
 Եւ հեծութիւնք խառնեալ հիգին յաղաղակ,
 Յոր և մանկիկ ունի ցաւոց ըզբաժին,
 Մանկիկ որ դեռ այն ինչ բաց զաչս իւր յարփին,
 Յոր միշտ զերկրաւ քերեմք, պանդոճյութ, ի ցաւ

[ծունս,

Ոչ կարացեալք թռանիլ ազատ ի բարձունս,
 Յոր դաշտք ամէն շողան արեան ի բոսոր
 Ուերկիր թընդայ շանթից յորոտ մարտագոռ.
 Յոր այնքան մարք ո՛հ անգաւակ կան ի թուխս
 Ու այնքան եղբարք և քորք հեղուն արտասուս,
 (Եւ այդ առ ի՛նչ. զի գոռոզաց տենչք լըցցին
 Եւ փառասէրք յաթոռս իւրեանց պանծասցին)
 Յոր, ո՛վ ցաւոց, մեր վատբարդ հայրենիք,
 Աւուր աւուր անշըքանայ ընկեցիկ,
 Յոր աւերակս իւրաքանչիւր յաւելու,
 Ի կործանեալ մեր գահ ուր միայն երգէ բու.
 Յոր մահաբեր անգուգուծեան չար ծընունդք,
 Կիրք դառնարմատ, նախանձայոյզ յար վիճ

[մունք...

Ո՛հ յայտ աւուրս, լըռե՛ս քերթող, անմըռունչ,
 Հայր որդեսէր թողո՛ւս ըզմե՛զ անտերունչ.
 Ոչ ի պարզոյ հըսկեն անքուն նաւապետք,
 Այլ մինչ ամպրոպք, մրրիկք և շանթք ահափետք,
 Զեն չեն զինուց պէտք, մեծ քերթող, յանդորրու
 Այլ մինչ շողան դրօշք թշնամեաց ահարկու.
 Երգեա՛ Ղեւոնդ, և պարզեսցին ճակատք մեր

1. Կ. Գարագաշ այս զերգայուն քնարականով իր
 խոր պաշտումը կը ցուցնէ հանդէպ Աւելանի հանճարին,
 և սիրազեղ յուշերուն հետ համադրական վերլիշումներ
 ընկելով անոր քերթուածներուն.

Ծ. Խ.

Ամպք և թախիծք փարատեսցին ի քո շէր:
 Սիրտք վրդովեալ զորս եդ նախանձ վեր ի վայր
 Խաղաղելով ո՛հ զօղեսցին սիրաբար.

Աչք թշնամիք սքողեալ ի քօղ վրիժուց,
 Զայն հերքելով, ակնարկեսցեն անգայրուց.
 Հէքն հայրենիք յանժամ ի լոյս վերկենցաղ,
 Զքեզ օրհնեսցէ, Մեծըդ Ղեւոնդ, որպէս վաղ,
 Երգեա՛ յաւերժ և քեւ ծընցի Ոսկի դար
 Քեւ վերստին դարձին մեր փառք աննըշամար...

Տի՛ Արեւելք... անդրը կառո գրո աչկունս,
 Անդ և ըզմիտս... տես զայն ահեղ փոփոխմունս.
 Զի՛նչ տեսանես... է զուարթագոյն Արշալոյս...
 Ծագի՛ արեւ մեր հէք գրոհին... է՛ մեզ յոյս...

— Ոչ մի շըշունչ... խաւար տիրէ անդ մըթին...
 Խաւա՛ր մըթին... օ՛հ անդր ի վեր քերթող իմ,
 Աղբիւր Ոգւոյն արկ հայրենի մըթիթար,
 Որ յարտասուս բազմի Մասեաց ի կատար,
 Բացցէ նա քեզ ըզդրունս բացցէ տաճարին,
 Յոր զբաղդ Հայոց եգին խորհուրդք Անմահին.
 Մոռտ աներկիւղ. քեզ եւ եթ անկ մըտանել.
 Եւ ըզճոգւոյն տառս համարձակ համբուրել.

Օ՛հ անդր ի վեր... ի վեր մըտօք ամբարձիր,
 Աստուածագիծ դու ըզմատեան ընթերցիր.
 Տես թէ յորժամ հասցեն ո՛հ բաղդք Հայկազանց,
 Ե՛րբ յարիցեն ճեւք ի փոշոյ փառագանց,
 Կենդանութիւն շնորհել ազգիս և նեցուկ.

Յե՛րբ տարուբեր աստանդեսցուք թագազուրկ.
 Տես շողայցէ՞ աստղ հայրենի փայլական,
 Թըշուառութիւնք, աղէտք առցե՛ն ըզվախճան...
 Հո՛ւպ իցէ օր պայծառ Ազգիս յարութեան,
 Յե՛րբ աստ զերկրաւ մեք յածիցիմք ի մըթան.
 Զխորհրդաւոր, Ղեւոնդ, գայն գիրս ընթերցիր,
 Ո՛հ, ընթերցիր... և յետ առ մեզ էջ յերկիր,
 Ե՛կ պատմել մեզ զոր ինչ և դու անդ տեսեր
 Ե՛կ ըսփոփեա՛ զմեր սիրտ յանձուկ կարեւէր.
 Դարձո՛, Ղեւոնդ, դարձո՛ առ մեզ գրո աչկունս,
 Քերթող սիրոյ խնայեա՛ զըթած յիմ արբունս,
 Երգ մի սփոփիչ կամիմ ի քէն Հայր Արգոյ,
 Թող հընչեսցէ Բիւզանդիոն ի ձայն քոյ.
 Վիշտ անողոք զիս պարանեն տխրագին
 Երգեա՛ Ղեւոնդ և ցաւքս համայն նիրհեսցին...¹

Պոլիս, 1 Մայիս 1856

Երգարար Բաղդասարեան

ԱՌՅՈՅԱՆ

(Ի խնդրոյ Յովհաննու Միսեկոտիսեան տպագրատի)

Դու օրիորդ յաչս երկնագոյն,
 Որ աշխարհիս ի կեդրոն՝
 Զահ վառ յաջողդ յաւէտ կանգուն
 Պսակես զայր քաջ և ըզգօն.
 Ըզքեզ դուստր յղացաւ որ էն,
 Եւ զսիրտ մարդկան զերերուն
 Ընդ մահացուացն որչափ և են,
 Կանգնեաց քեզ ջահ հաստատուն:
 Փառք քեզ յաւէտ որ անուշակ
 Քան զհիւթ մեզուաց ես ի քիմս.
 Քեւ ձեռն ի ձեռն սիրապըսակ՝
 Զընկերութեան կանգնեմք հիմս:

Դու, չեւ ուրուք տեսեալ զարեւ
 Առ մայրն երթաս այցելու,
 Եւ ծնանի մարդ խայտայ նա քեւ
 Մօրն ի ստեանց շիթս աղու:
 Քեւ ոմն ապա սերմանէ զանդ,
 Եւ միւսն յալեաց դիմէ աստ,
 Քեզ յոյս նոցին մնասցեն պատանդ,
 Եւ անդէն բերք լցցի՛ լաստ:

Սա ոմն ի թերթ հեղու եւ բան,
 Եւ նա ի գործ է ճարտար.
 Ծիծառն ի շիւղս հիւսէ զիւր տուն
 Շերամն զթեւ, սարդն զլար:
 Այսպէս յիշխանն և ի ճնճղուկ
 Զափով բաշխի քոյդ նուէր,
 Ի՛ օրօրօցի անմեղ մանուկ
 Բազուկս առ քեզ ունի վեր:

Ի Կ. Պոլիս, 1850 Դեկտ. 28

Նա՛, երբ ի դաշտ թռանին կառք՝
 Տրոփեն նժոյգք գոռին կարգք,
 Երբ շանթիս բիւր ձգէ ումբ,
 Կարկտի կապարք... ամպք ծծումբ...
 Երբ փոթորկին դրօշք հանդէպ
 Գոռան անօթք... Ահեղ դէպք...
 Զայնէ՛ քեւ Պետն ի ժամուն
 «Արիք», օ՛հ... ձեզ մահ՝ վատն անուն:
 Այո՛ այո՛ բիրաւոր են
 Աքանջեւեաց Քոյոց վէպք.
 Աչացդ ի թարթ, հմայօրէն
 Զարքն ի բարի փոխին դէպք:

Յոյսդ իմ՝

Զքոյ ձեռն ի բուն կալայց ցորչափ
 Ես յաշխարհիս կեամ աքսոր.
 Եւ երբ աւուրց իմ լցեալ չափ
 Յանգէտս հակի մէտն ի կոր,
 Երբ հուպ լերին բարձր ի կատար
 Զիւն ինձ ի գլուխ իջանէ,
 Եւ ընդ կենաց սեպ քարածայռ
 Գեղու զանգուածս և զորէ,
 Երբ կուրծք յուգին խոնջ վեր ի վայր,
 Եւ բոց կենաց լափլիզէ
 Զսրտի կանթեղն իմ իւղասպառ
 Եւ աստղն ի մուտս իջանէ...

«Ես մեռելոց երթամ ի դաշտ
 Մի՛ թողուր զիս, Յո՛յս քաղցրիկ.
 Երբ գլխտինն հարից քեզ զիրկ
 Մատամբ զերկինս ցոյց ինձ հաշտ:

ՅԱՅՈՐ ՈՍԿԱՆ ԿՈԹՈՂԵԱՆ